

MİLLİ SARAYLAR

KÜLTÜR-SANAT-TARİH DERGİSİ SAYI:6 / 2010

TBMM MİLLİ SARAYLAR DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINI
İSTANBUL 2010

Dolmabahçe Bezmialem Valide Sultan Camisi

Sibel ÖZEL*

Giriş

Sultan II. Mahmud'un "müslümanı camide, hristiyanı kilisede, museviyi havrada tanıyorum, mabetlerin dışında hepsi aynı insanlık haklarına sahip vatan evladıdır" dediği söylenir. Onun bu düşüncesi, ölümünden sonra yerine geçen oğlu Abdülmecid'in tahta çıkışından üç ay sonra Gülhane'de okunarak ilan edilen Tanzimat Fermanı denilen İnkılâp fermanının esasını teşkil etmiştir (Koçu, Tarihsiz). Tanzimat fermanı ile yasa önünde din, dil, ırk farkı gözetmeksizin tüm Osmanlıların eşit olduğu, can mal, ırz ve namus güvenliklerinin korunması için gereken düzenlemenin yapılacağı bildiriliyordu (Kabacalı, 2003).

Tanzimat ve 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanları İmparatorluğu bütün unsurları ve halkları ile beraber ayakta tutabilmek için ortaya konmuş çözümler olmakla beraber, Sultan Abdülmecit dönemi bir bakıma Avrupa Ülkelerinin ticari ve sosyal ilişkiler dışında, ekonomik ve siyasal işbirliği ile Osmanlı İmparatorluğunu kuşatmaya başladığı, her türlü çabaya rağmen İmparatorluğun çöküşünü başlatan dönemdi.

XIX. Yüzyıla kadar Osmanlı mimarisin anıtsal örnekleri genellikle dinsel yapılar olmuştur. Hükümdarların bu yüzyılda eskisinden farklı yaşama biçimleri ve yeni devlet düzeninin gereği artık anıtsal dini yapıtları oluşturmaya olanak vermemiştir (Sözen ve Diğ.,1975). 19. yy tek kubbeli camiler ve büyük ölçekli sivil mimari eserlerin verildiği bir dönem olmuştur.

İstanbul'un Sultan Abdülmecit döneminde Kırım savaşı sırasında yaşadığı ekonomik ve sosyal hareketlilikte askerlerle birlikte gelen sıcak paranın yanı sıra savaş giderlerini karşılayabilmek için alınan borçların da büyük etkisi vardı. Osmanlı başkenti yeni imar hareketlerine sahne oluyor, adeta yeni bir görünüme bürünüyor, batılılaşma etkisi mimari eserlerle birlikte yaygınlaşıyordu.

Batılılaşma süreci ile başlayan değişim her alanda kendini gösterdiği gibi sanatsal zevkler konusunda da kendini belli ediyor, sadece zevkler değil, yaşam tarzları ve ihtiyaçlar da değişiyordu. Mevcut mimari kadrolar batılılaşma döneminde yetersiz kalmaya başlamıştı. Mühendishanede mimarlık eğitimi verilmesi girişimi de başarısız olunca, yabancı mimarlar kolaylıkla çalışma imkanı bulurlar. XIX. Yüzyıla gelindiğinde sadece batılı mimarlar değil, Osmanlı toplumu içinde yaşayan batı kültürü ile yetişmiş gayrimüslim mimarlar da geleneksel mimarlık anlayışına sahip meslektaşları arasından sıyrılarak kendilerine kolayca çalışma imkanı bulmuşlardır.

Dolmabahçe Camii de 19. yüzyılın ortasında dönemin karakteristik cami özelliklerini yansıtan bir yapı olarak, Dolmabahçe Sarayı'nın güney tarafında sahil kesiminde inşa edilmiştir.

Dolmabahçe Camii İstanbul'da birçok örneği bulunan tek kubbeli bir yapı olmasına karşın onu diğerlerinden farklı kılan özelliklerinden biri bulunduğu konum yani topografyasıdır. Aynı yıllarda yan yana inşa edildiği saray ve sarayla birlikte bulunduğu İstanbul'un en özel konumlu yerinde olması bakımından İstanbul

silueti içinde vazgeçilmez bir önemi vardır. Yapının inşası Dolmabahçe Sarayı ile eşzamanlıdır. Üstelik sarayın hemen yanında olması bakımından halk tarafından sarayın camisi gibi düşünülmüş, bu da yaptırının (Bezm-i Âlem) değil sarayın adı ile anılmasına sebep olmuştur.

Yapının banisi II. Mahmut'un Kadınefendilerinden ve Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Alem Valide Sultandır. Ancak Bezm-i Alem Valide Sultan tarafından başlanmış olan inşaat, temeller üstüne ilk duvarlar yükselirken Bezm-i Alem'in ömrü vefa etmeyince oğlu Sultan Abdülmecid tarafından tamamlanmıştır. İnşaatın tamamlanabilmesi için Hazine-i Hassa'dan bütçe ayrılmıştır.

"Valide sultanlar oldukça iyi gelir sahibiydiler. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli kesimlerinden paşmaklık haslarının dışında Darphane'den de belirli miktarda maaş almaktaydılar. Bu gelirlerinin dışında valide sultanların yiyecek, içecek ve yakacak tayinleri de bulunmaktaydı. Ayrıca valide sultanlara bazı memur atamalarında da belli bir meblağ ödenmekteydi. Bu gelirleriyle haremın en zenginlerinden biri olan valide sultanlar, bazen cami, hastane, çeşme ve sebیل yaptırabilecek kadar gelir sahibiydiler" (Deny,1994).

Evkaf defterlerinde camiye malzeme alımına ilişkin ilk tarih olarak 1851 yılı Ocak ayı karşımıza çıkmaktadır (Ev def. 14282), yapımına bu tarihlerde başlandığı 16 Haziran 1854 tarihli defterde yapının son aşamalarında olduğu anlaşılmaktadır. (Ev def. 15394)

Yapının mimari olarak Garabet Bey'in ve inşaat kalfası olarak İstefan Usta'nın çalışmış olduğunu evkaf defterindeki ödemelerde adlarının zikrediliyor olmasından anlıyoruz. (Ev. Def. 14282 ve 14569) Evkaf defterlerinin amaç olarak gelirlerin ve giderlerin eksiksiz kaydedilmesi için tutulmuş birer muhasebe defteri olduğunu düşünürsek, yapılan ödemelerde diğer çalışanlar isimleri ile zikredilmezken Garabet Bey ve İstefan Kalfa'nın isimlerinin geçiyor olması önemlidir. Üstelik bunlara yapılan ödemelerde diğer ödeme meblağları ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir.

Balyan Ailesi; baba, kardeşler ve çocukları olmak üzere birkaç kuşak olarak nesilden nesile aktardıkları bilgi birikimleri ve Avrupa eğitimleri ile XIX. yüzyıl Osmanlı mimarisine damgasını vuran bir mimar ailedir. Kirkor (1764-1831) ve Senerkerim (1768-1833) Balyan kardeşlerdir. Karabet Amira Balyan (1800-1866) Kirkor Balyan'ın oğludur. Garabet'in çocukları da Nikoğos, Serkis, Agop ve Simon'dur. Çocuklarından bir tek Nikoğos'un oğlu Levon Balyan mimar olarak karşımıza çıkar. Buradan yola çıkarak Balyan ailesinin dört nesil boyunca mimarlık yapmış bir aile olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Balyanların, mimarlık tarihinde eşine az rastlanan bir süreklilik ve etkinlikle çalışmaları, XVIII. ve XIX. yüzyıl tarihi koşullarıyla ilgilidir. Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılışı, Batı yaşam biçimine, bu yaşamın getirdiği yeni beğenilere, yeni mimarlık anlayışına, bu anlayışın ürünlerine ve sivil yapıma yönelik bir ilgi ve özenme yaratmıştı. Batı'ya açılmada mimarlığın başka alanlardan önce direkt olarak uygulama kolaylığı bulduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu yapılar üstelik sadece mimaride getirdikleri üslup yenilikleri ile değil, boyutları ile kentsel dokuda da büyük farklılık yaratan eserler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Dolmabahçe Sarayı, Selimiye Kışlası gibi örnekler sadece kendi boyutları ile değil çevresel binalarıyla da kentsel dokuda farklılık yaratan örneklerdir.

Aile bireylerinin XVI. yüzyılın çok önemli sanatçılarından biri olan mimar Andrea Palladio'dan etkilenmiş olduğu gözlenmektedir (Ağır, 1999). Palladio üslubu mimarlığa önce aklın, daha sonra da klasik mimarlık öğelerinin hakim olması demektir. Bu üslup akılcılığını düzenli, simetrik biçimlerle, klasikliğini de antik çağ mimarlığından faydalanması ve bezeme sanatını kullanmasıyla belirtir (Gombrich,1992).

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Dolmabahçe Camii, Ampir ve Barok üsluplarının birarada kullanıldığı bir yapıdır

Napolyon döneminin eski Roma İmparatorluğunu canlandırma arzusundan doğan Ampir üsluba karşı Avrupa'da olan ilgi Osmanlı imparatorluğunda yeni bir adımdı (Kuran, 1962). XIX. yüzyıl Osmanlı mimarisi Barok'u da terk etmemiş, farklı üslupların bir arada kullanıldığı seçmeci-eklektik bir anlayış mimariye egemen olmuştur.

Dolmabahçe Camii dönemin birçok yapısı gibi bazı seçmeci özelliklere sahiptir. Ancak yine hepsinden daha fazla üslup tercihlerini net ve belirgin biçimde ortaya koymuştur (Batur, 1994).

Dolmabahçe Camisi'ndeki dikdörtgen ana hacmin dikey yükselişi, geniş pencerelerle içeride yaratılan bol ışıklı mekan Barok mimarisinin karakteristik özelliklerindendir. Dolmabahçe Camisi'nin kemer açıklığı ilke oluşturulmuş duvarlarının içinde açılan yelpaze formu büyük pencereler bu aydınlık ögesini sağlarlar.

Dolmabahçe Camii ana mekanının yanı sıra yapıya bitişik olarak tasarlanmış hünkar kasrından oluşan bir yapıdır. Cami ve hünkar bölümleri ayrı ayrı tasarlanmış iki farklı binanın birbirine eklenmiş olduğu hissini uyandırır. Cami dikdörtgen formuyla dikey olarak yükselen Barok etkileri gösteren bir yapı iken hünkar mahfili doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş yataylığının vurgulanışı ve sade çizgileriyle Ampir üsluplu bir yapıdır. Yapının eklektik karakteri bu iki ayrı mimari üslubun bir arada kullanılması ile olmuştur.

Deniz tarafından bakıldığında kare şeklinde oluşturulan duvarlarla vurgulanan dikeylik ve yola bakan cepheden karşılaşılan yatay çizgilerle oluşturulmuş hünkar kasrı iki farklı bakış açısından iki farklı yapı görülmüş izlenimi vermektedir.

“Yapının giriş bölümünü oluşturan kısım üç bölümlü bir plan şeması göstermektedir. Ortada caminin giriş bölümünü oluşturan ve aşamalı olarak camiye girişi hazırlayan üç ara mekan vardır. Birincisi bir dış mekandır; kitle burada içeri çekilerek üçlü merdivenlerle girişe yönelir. İkincisi camilerin geleneksel şemasındaki son cemaat yerine tekabül etmesi gereken ama yalnız camiye değil hünkar bölümlerine de geçiş sağlayan ve dolayısıyla daha çok bir dağılım mekanı olarak kullanıldığı düşünülebilecek olan hacimdir. Üçüncüsü ise caminin iç mekanına açılan ana sahından iki kolonla ayrılmış olan mekandır. Geleneksel şemada açık olan son cemaat yerini içeri alan bir çözüm önerisidir” (Batur, 1994).

Dolmabahçe Camii'nin planı 25x25 m kare plan üzerine oturan bir merkezi kubbe ile oluşturulmuştur. Merkezi kubbeyi taşıyan dört kemer dört köşede dört ayağa oturmaktadır. Kare mekanın kubbeyle birleştiği noktalarda oluşan boşluklarda geçiş unsuru olarak pandantifler kullanılmıştır. Kubbenin bu şekilde geçişi klasik dönem Osmanlı mimarisinden oldukça farklıdır ve yapının mimari üslubunda strüktürel olarak karşımıza çıkan bir yeniliktir.

Dört köşeli alt yapıdan kubbe yuvarlağına geçiş yüzyıllar boyunca değişik tarzlarda biçimlenmiş, klasik devir Osmanlı mekânında bu geçiş yeryüzünün ve gök örtüsünün karşılaşma noktası olarak çok çeşitli görüntüler veren mukarnas dokuların değişkenliği ile vurgulanmışken son dönem Osmanlı camilerinde geçiş bölgesinde yeni ifade imkânları aranmıştır (Ögel, 1992). Dolmabahçe Camii de kubbeye geçiş konusundaki yenilikçi çözümünü bu arayışın temsilcilerinden biri olmuştur.

Cami sahninin kare planının köşeleri, yaklaşık 1 m'yi bulan genişlemelerle vurgulanmış ve bir baldaken strüktürü çizilmeye çalışılmıştır. Yapının dört köşesinde yer alan büyük taşıyıcı kemerlerin kuvvetle çizilmesi, geçiş ögesi olan küresel üçgenlerin yapının dış kitlesinde de açıkça gösterilmiş olması baldaken imgesini güçlendirmektedir (Batur, 1994).

Baldaken çok eski ve yaygın bir gök kubbe işaretidir ve kubbeli çadırlardan başlayarak kubbelerinde hep gök imgesi görmüş olan Türklerin Asya'dan beri kullandıkları bir unsurdur (Ögel, 1992).

Camiye dışarıdan bakıldığında caminin dört köşesinde yer alan ve caminin kubbenin ağırlığı ile yanlara açılmasını önlemek üzere yapılmış, taşıyıcı olarak kullanılan

1

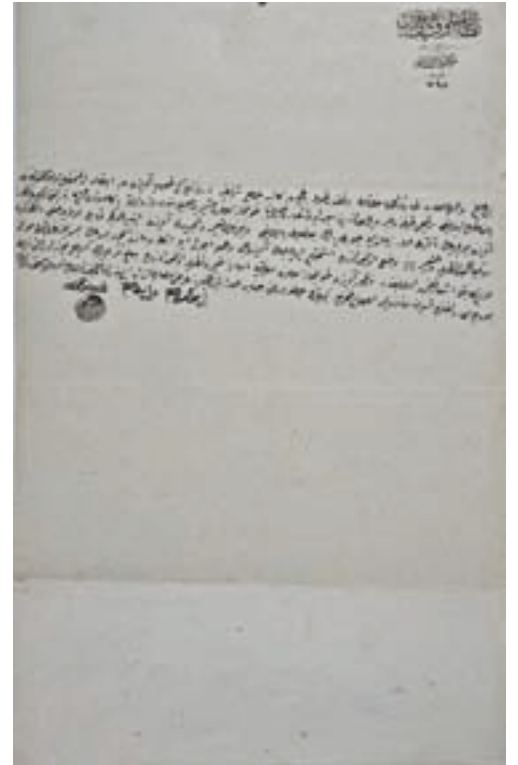
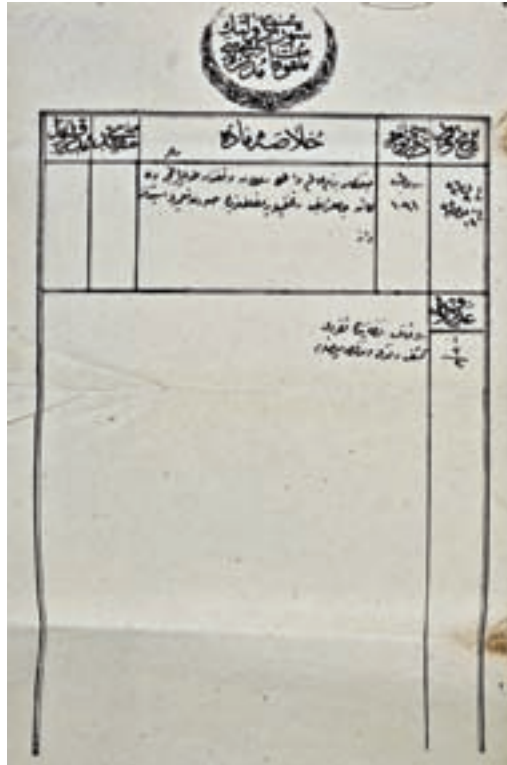
1 Camiinin deniz tarafından görünümü (Cezar, 2002).

2

2 Köşe kule detayı.

3 Dolmabahçe Camii'nin rıhtımı ve parmaklıklarının tamirine dair istizan, ŞD. 151/3-1,3-2.

3

ağırlık kuleleri görülür. Bu kuleler yapıdan biraz yükseltilmiştir. Orta kısımlarında oldukça iri yuvarlak formda kabartma birer rozet bulunan bu kulelerin üst köşelerinde yan yana kompozit başlıklı ikişer sütuncuk bulunmaktadır. Ayrıca Barok ve Rokoko karışımı bir üslupla, girift süslemelerle bezenmiştir. Bu süsleme özellikleri yapının genel çizgisine tezat oluşturmaktadır.

Caminin ana mekânını örten merkezi kubbe alçak kasnaklıdır, yapıya dışarıdan basık bir görüntü veren bu kasnağın üzeri dıştan belli aralıklarla konsollar halinde bölünmüş, bu bölümler kabartma rozet çiçeklerle doldurulmuştur.

Yüksek dikdörtgen bir görünüşü olan caminin duvarları büyük birer kemer şeklinde inşa edilmiş olup, içerde daha dar bir kemer kullanılmış, iç içe geçmiş iki kemerin arasında kalan boşluklar 5 bölümlü pencere olarak şekillendirilmiştir. Bu pencereler içerde aydınlık bir atmosfer yaratmaktadır. Kemerlerin üzerinde taşıyıcı çizgisinin üstünde kalan bölümde kabartmalı süsleme şeritleri yer almaktadır.

Dolmabahçe Sarayı'nı aydınlatmak için saray ahırlarının arkasında havagazı üreten bir gazhane yapılmıştı (Kabacalı, 2003). Buradaki üretimden Dolmabahçe Camii'nin de aydınlatıldığı arşiv belgelerinde bulunan tamir belgesinden anlaşılmaktadır (Arşiv belge ŞD 151/3).

Hünkar Kasrı ve Mahfilleri

Hünkar kasırları her zaman caminin giriş cephesinde yer alan sultanın kullanımı için özel olarak yapılmış ayrıcalıklı bir konuma sahip yapılardır. Hünkar kasrı yada hünkar dairesi olarak adlandırılırlar.

XIX. Yüzyıla gelindiğinde sosyal yapıdaki değişimler, Sultanın saraydan dışarı çıkmasına saray dışındaki hayata daha aktif katılmasına sebep olmuş bu sebeple sarayın dışında hem halka yakın hem kendine özel dinlenebileceği mekânlar olarak cami kasırları önem kazanmıştır. Devrin getirdiği mimari alandaki yeniliklerinde en kolay yansıtıldığı eserler olmuşlardır. Sultan camiye geldiğinde burada dinlenir, özel görüşmeler yapar, halk ile yakınlaşırdı. Halkın saraya girmesi padişah ile sarayda karşılaşması pek olası değildi ancak, padişahın halk ile aynı çatı altında olabildiği halkın aynı camide namaz kılacak kadar padişaha yakın olabildikleri padişah konutları olarak gelişme göstermiş yapılardır.

Son cemaat yerinin yapı ile birlikte tasarlanarak hünkar kasrı olarak karşımıza çıkması bu yüzyılın belirgin özelliklerindendir. Beylerbeyi ve Selimiye Camii'lerinde II. Mahmut döneminde eklenmiş hünkâr kasırlarını 1826 yılında inşa edilen Nusretiye Camii planı içinde düşünülmüş ilk hünkâr kasrı uygulaması ile bir adım ileri götürmüştür. Nusretiye Camii'nden sonra inşa edilen 19. yüzyıl camilerinde son cemaat yeri yerini hünkâr kasrına bırakmıştır. Ortaköy, Dolmabahçe ve Yıldız Hamidiye Camii'lerinde bu plan değişimini çok net takip edebilmekteyiz.

Dolmabahçe Camii'nde hünkâr kasrı kuzeyde yola bakan cephede doğu- batı ekseninde yerleştirilmiş, Caminin cephesinden daha geniş iki kanat şeklinde sağ ve sola açılmaktadır.

Caminin ön cephesinde yer alan ve cami ana mekânı ile üslup olarak tamamen farklılık gösteren hünkâr kasrının Ampir üslubunda yapılmış olması da bir tesadüf değil, dönemin Avrupa'sında ortaya çıkan canlandırmacı üslupların yarattığı mimari ortamın Osmanlıya yansımalarının bir sonucudur. Yenilenen devlet yapısı ve bu yenilenen devletin ihtiyaç duyduğu devlet binalarının inşasında sade, ağırbaşlı çizgileriyle devlet otoritesinin vurgulandığı devlet ağırbaşlılığına uygun bir mimari üslup olarak kışla, hünkâr kasırları ve çeşitli resmi binalarda karşımıza çıkmaktadır.

4 Camiinin zemin kat rölövesi, (Atatürk Kitaplığı)

5 Camiinin ikinci kat rölövesi, (Atatürk Kitaplığı).

4

5

6

6 Camiden kesit (Atatürk Kitaplığı).

7 Hünkâr mahfilinin görünümü.

Hünkâr mahfili dikdörtgen formlu iki taşıyıcı ayak üzerine oturan üç kemer açıklığı ile sağlanan balkon görünümü demir parmaklıklarla vurgulanmıştır.

Caminin hünkâr mahfili kısmı ise dışarıdan oldukça sadedir. İki katlı olarak inşa edilmiş bu kısım üst kat pencere düzenlemesi bir üçgen alınlıklı bir düz pencere şeklinde alması olarak yapılmıştır. Alt kat pencereleri mermer söveli ve tunç şebekelidir.

Dolmabahçe Camii'nin hünkâr bölümü iki katlıdır. Neorönesans denebilecek klasik mimari öğelere sahip (Batur, 1994) Ampir üslubunda yapılmış sade bir yapıdır.

Hünkâr kasrının, biri cami ile aynı olan ön girişi diğerleri de yanda olmak üzere 3 girişi bulunmaktadır. Deniz tarafındaki girişler Sultan ve maiyeti tarafından kullanılmak üzere yapılmışlardır. Üç bölümlü olarak tasarlanmış giriş kısmının sağ ve solunda yer alan iki hacme giriş orta kısımdan sağlanmıştır. Bu hacimlerde hem üst kata çıkan merdivenler hem de minarelere çıkan merdivenler bulunur

İki katlı olan hünkâr kasrının içerisi çok bölümlü küçük odacıklar ve geçiş alanlarından oluşur. Son cemaat yeri diye tanımlanabilecek bir bölüm yoktur. Bunun yerini giriş holü görevini üstlenen kapalı bir hacim almıştır.

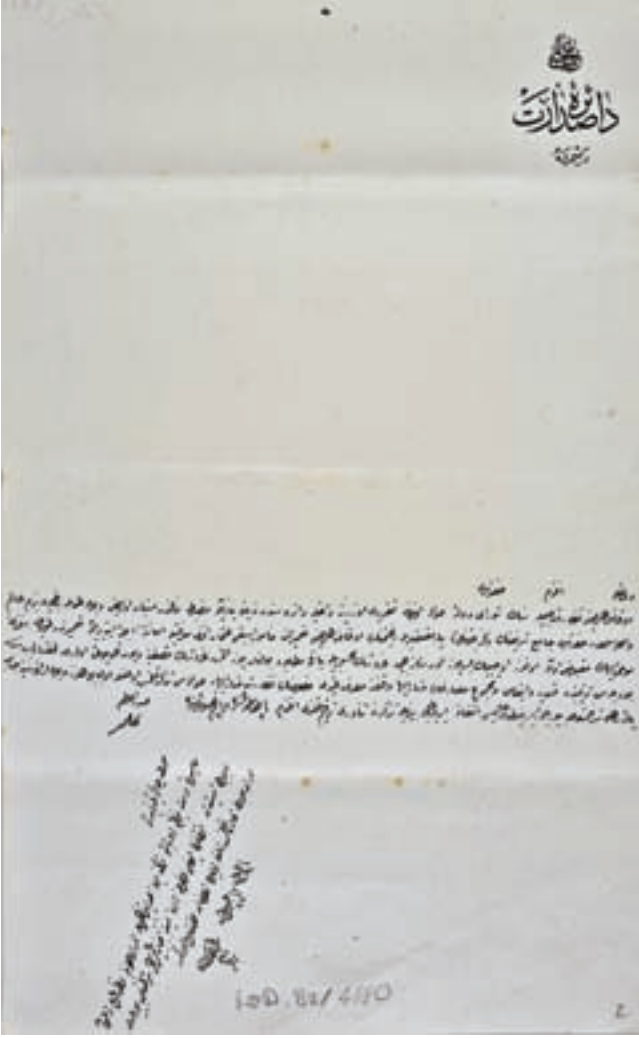
Alt ve üst kat pencereleri dikdörtgen sövelidir. Alt kat pencerelerinde tunç parmaklıklar kullanılmıştır. Üst kat pencerelerinin üzerinde, atlamalı olarak üçgen alınlıklar vardır. Hünkâr kasrına ve camiye giriş kapısının yanlarındaki pencereler yuvarlak kemerlidir. Ek yapı kırma bir çatı ile örtülmüştür

Hünkâr dairesinden ibadet mekânına adeta bir balkon görünümüyle açılan hünkâr mahfiline üç kapı ile geçiş sağlanmıştır.

7

Minareler

Biçimsel olarak oldukça güzel düşünülmüş bu minareler, iki yana doğru kanat gibi genişleyerek açılan hünkâr kasrının iki ucunda cami kütesinden oldukça uzakta konumlandırıldıkları için dışarıdan bakıldığında camiye mi yoksa hünkâr kasrına mı ait oldukları sorusunu akla getirmektedir.

Yüksek poligonal ayaklar üzerinde yükselen yivli gövdeleri ve korint sütun başlığı şeklinde akant yaprakları ile oluşturulmuş birer şerefeleri olan minarelerin külahları kurşundan yapılmıştır, dar ve uzundur (Koçu, 1994).

Minarelerin ince, uzun yapılarıyla yapımlarından sonra sık sık tamir geçirdikleri arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. (BOA İ.ŞD 82/4880)

Minare şerefelerinin altında onlara korint sütun başlığı karakteri kazandıran akant yaprakları bulunduğu gibi külahların altında, peteklerin bitim noktasında da girland motifleri bulunmaktadır .

Avlu Duvarları, Rıhtım ve Abdest Çeşmeleri

Dolmabahçe Camii ilk inşa edildiğinde etrafı bir bahçe duvarı ile çevriliymiş. Avlu duvarının dört tarafında dört kapısı olan avlunun saat kulesine bakan kapısının üzerinde dört beyitlik kitabe, avlu duvarı 1948 yılındaki yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılınca, caminin deniz tarafındaki mihrap duvarının önüne konmuştur

Kagir ayaklar arasında dökme demir parmaklıklı, kemerli ve pencereleri olan bu avlu duvarının inşasından BOA Evkaf defterlerinde detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. (Ev defteri 15095). Avlu duvarında 4 yönde anıtsal giriş kapılarının olduğu eski fotoğraflarda da görülebilmektedir.

9 Dolmabahçe Camii'nin 1956 yılında çekilmiş yukarıdan görünümü.

10 Dolmabahçe Camii muvakkithanesi (2006).

9

Caminin orijinalinde bir de rıhtımı olduğu Başbakanlık arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Evkaf defterlerinden denize kazıklar çakılarak inşa edildiği anlaşılan, maliyet ve tamir giderlerinden söz edilen rıhtım bugün yerinde yoktur (BOA Ev. D 15095).

Caminin orijinalinde inşa edilmiş olan abdest çeşmelerinin BOA evkaf defterlerinde yapımlarına dair bilgiler vardır. Gövdesi tuğladan örülmüş içerisi sıvalı olduğu belirtilen çeşmelerin, tekneleri mermerden yapılmıştır ki bu çeşmeler de günümüze ulaşmamıştır. (Ev. D.15095)

Muvakkithane

Muvakkithane güneşin hareketlerine göre namaz saatlerini ayarlamak işi ile uğraşan yerdir.

Avlu duvarı yıkılmadan önce saat kulesi tarafında yola bakan köşede yer alan muvakkithane, avlu duvarı yıktırılırken bugün bulunduğu deniz tarafındaki yerine taşınmıştır.

Caminin muvakkithanesi sekizgen planlıdır. Üst örtüsü kubbedir. Kubbe yüksek bir tambur ile perdelenmiş gibidir. Sekizgen yapının her yüzüne yuvarlak kemerli pencereler açılmıştır. Yüksek tutulan yuvarlak pencere kemerleri üzerinde dikdörtgen kilit taşları bulunur. Pencereler şebekeli ve pencere kemerleri silmelidir. Pencerelerin köşe dolguları kıvrık dallarla bezenmiştir.

10

11

Bezeme ve Biçim Özellikleri

Caminin ana ibadet mekânı cephelerde yer alan boşaltma kemerlerin içlerine açılan üç sıra halindeki pencerelerle oldukça aydınlıktır. Bu aydınlık etkinin yaratığı avantajla süslemeler dikkat çekici hale gelmiştir.

Caminin kubbesinin içinde desenlerin küçültülerek oluşturulduğu ve sahte bir perspektif hissi uyandırmak amacıyla yapılmış süslemeler olarak karşımıza çıkan bir uygulamadır. Avrupa resim sanatında “trompe-l’oeil” adı verilen resim sanatında mimari öğelerin bir perspektif ile kullanılarak derinlik ya da yükseklik hissini vurgulandığı bir resim tekniği uygulanmıştır. (Bu teknikte resimde üç boyut veya fotografik bir gerçeklik etkisi yaratılmaya çalışılır. Kökeni antik Yunan’a dayanan bu resim tekniği erken dönemlerde perspektifin uç noktası olarak, resme adeta gerçekmiş etkisi vermek için kullanılmış, mimaride kullanım alanı bulması ise perspektif teorilerinin geliştiği özellikle Manierizm ve Barok sanat dönemlerinde olmuştur. Mimaride duvar resmi, kubbe ve tavan süslemesi olarak kullanılan bu resimler mekanda derinlik ve genişlik etkisi yaratmak amacıyla uygulanmışlardır).

Caminin içinde en önemli süsleme unsuru olarak ise stuk sıva kullanılmıştır. Stuk sıva; alçı, sönmüş kireç, tebeşir veya mermer tozu, yumurta akı, kazein ve dinlenmiş kireç suyu ile hazırlanan karışıma denir. Renklendirmek için toprak ve kökboyaların kullanıldığı bu karışım sağlam bir süsleme malzemesi olarak Roma döneminden beri kullanılmaktadır (Üçer, 1994).

Caminin içinde en önemli süsleme unsuru olarak ise stuk sıva kullanılmıştır. Stuk sıva; alçı, sönmüş kireç, tebeşir veya mermer tozu, yumurta akı, kazein ve dinlenmiş kireç suyu ile hazırlanan karışıma denir. Renklendirmek için toprak ve kökboyaların kullanıldığı bu karışım sağlam bir süsleme malzemesi olarak Roma döneminden beri kullanılmaktadır (Üçer, 1994).

Yalancı mermer olarak da adlandırılan stuk işleri caminin içinde sadece duvar yüzeylerinde değil mihrap, minber ve vaaz kürsüsünde de karşımıza çıkmaktadır.

Caminin sağ sol duvarları ve mihrap cephesinde kubbe kasnağına kadar çeşitli

12

11 Dolmabahçe Camii’nin iç cephesi.

12 Dolmabahçe Camii’nin iç cephedeki bezeme örnekleri.

- 13 Camii'nin kible duvarı.
- 14 Camii'nin Mihrabı.
- 15 Camii'nin Minberin bulunduğu köşe.
- 16 Camii'nin Minberi.

13

14

şekilde dilimlenmiş ve dikine yerleştirilmiş ajur tek-nikli, renk olarak kırmızı, beyaz, bej, sarı, mavi, yeşil tonlarında renklerden oluşmuş stuk sıvalar yer alır. Geniş yüzeylerde hâkim renk kiremit kırmızısıdır ve yeşilimsi bir mavi renkle dilimlenmek suretiyle mekâna derinlik ve yükseklik hissi vermektedir. Bat-tal somaki deseni diyebileceğimiz bu deseni mozaik desenli filetolar bölmekte ve bu iki zıt desen zıt renk-lerle de kullanılmıştır (Üçer, 1994).

Mihrap

Giriş kapısının tam karşısında yer alır. Beş somaki mermer yüz ve bunlar arasına yerleştirilmiş stuk sıva işlemleri ile oluşan mihrap nişinin üst köşe dolgu-ları Barok üslupta altın yaldızlı yaprak ve çiçeklerle süslüdür. Mihrap nişinin iki yanında yüksek kaideler üzerine oturan iki sütuncuk yer alır. Sütuncuların hemen dış yanından içi geometrik desenli bir bordür devam eder. Kitabe taşının üzerinde de işlemeli bir üçgen alınlık vardır (Şekil 4.32).

Yapının mermer ve stuk sıva kullanılarak yapılmış minberinde hâkim renk kırmızıdır. Dilimli mermerler arasına yapılmış stuklar ve taş şeklindeki kürsüde ro-zetler halinde yer alan stuklar desen birliği içindedirler

15

Minber

Minber kapısı basık ve yuvarlak kemerli, söveleri dörtgen ayaklar üzerine oturtulmuş payeler halinde köşeleri yivli mermer ve stuk karışımıdır. Minberin sahanlık kısmı da yine kırmızı ayaklar üzerine oturan araları sivri kemerlerle şekillendirilmiş dört ayak üzerine kademeli olarak yükselen bölümlerden oluşur.

Kapı tacının köşelerinde kenger, akant yapraklarından süslemeler görülmektedir. Doğuya bakan cephedeki aynalığın ortasında volütlerden bir süsleme olmasına rağmen batı yüzü sade bırakılmıştır .

Minberin korkuluk kısmı ile aynalık üçgenini dış sövesinin arasında bulunan kısma silmeli zikzaklarla birbirine bağlanan zincirli bir bordür yerleştirilmiştir.

Minberin köşk kısmı dikdörtgen kesitli sütunlar, dilimli sivri kemerlerle bağlanmışlardır ve iki katlı külâh kaidesini taşımaktadırlar. Külâh kaidesi oldukça kısa olmasına rağmen külâh kısmı oldukça yüksektir ve minberin genelinde olduğu gibi altın yaldızlarla bezenmiştir (Şekil 4.35).

Vaaz Kürsüsü

Girişe göre sol tarafta kalan duvara bitişik silindirik biçimli vaaz kürsüsü tabanda dar, yukarı doğru genişleyen formuyla adeta dev bir vazo görünümündedir. Beyaz mermer ve kırmızı renk tonlarında stuk kullanılan kürsü yine altın yaldızla bezenmiştir. Orta

16

bölümünden tabana doğru inen “S” biçimli yedi adet konsol Barok özelliktedir. Konsolların üzeri yaprak motifleriyle süslüdür. Kürsüyü çevreleyen dar mermer kuşağın üzeri belirli aralıklarla dizilen oval kırmızı stuklarla şekillendirilmiştir. Üst bölümde de bezemeler arasına dikey olarak yapılmış oval süslemeler görülmektedir .

Cami dışarıdan oldukça sade çizgilere sahiptir. Yapıya karakteristik havasını kemer içi bölünmüş pencere uygulamasının yanı sıra süsleme unsurlarının kullanıldığı yerler olarak kubbe pandantiflerinin bitim yerlerinde yükselen ağırlık kuleleri ve minareler göze çarpar.

Kubbe pandantifleri aşağıdan yukarıya doğru daralan 4 farklı süsleme bölümü şeklinde düşünülmüştür. En altta kaide kısmı dikdörtgen çerçevelenmiş içi boş bırakılmış, onun üstünde oldukça iri yuvarlak formda kabartma birer rozet bulunan bölüm yer alır. Daha sonraki bölüm ise kulelerin üst tarafında yer alan ve süsleme programının yoğun olarak görüldüğü yerdir. Bu kısımda köşelerde yan yana kompozit başlıklı ikişer yivsiz korint başlıklı sütuncuk bulunmaktadır. Bundan sonra kulecik şeklinde oluşturulmuş bir form, Barok ve Rokoko karışımı bir üslupla, girift süslemelerle bezenmiştir.

Kulelerdeki süsleme yoğunluğu alçak tutulan kubbe kasnağındaki rozet kabartmalar ile de desteklenmiştir.

Caminin birer kemer açıklığı ile oluşturulmuş olan ana hacminin cephelerini üç bölümde incelemek mümkündür. Alt sırada yan yana üç adet yuvarlak kemerli dikdörtgen pencere, bunların ortalarında üst üste iki sıra halinde dikdörtgen kartuşlar vardır. Caminin alt sırasında bulunan yuvarlak kemerli üçer pencere deniz tarafındaki mihrap nişine denk geleni sağır bırakılmıştır. Diğerlerinin demir korkulukları mevcuttur.

İkinci bölümü oluşturan sahada üç pencere açılmıştır, ortadaki yanlardakine oranla daha yüksek ve yuvarlak kemerlidir aralarında duvara gömülü iyon başlıklı payeler bulunmaktadır. Üçüncü bölümü kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin kemerleri oluşturmaktadır. Yelpaze şeklinde açılmış hissini uyandıran üstte geniş altta dar ve yine üç adet penceresi olan bu bölümü de alt ve üstteki kurdele frizi sınırlandırmaktadır.

17 Camii'nin malzeme ve maliyetine dair tutulan Evkaf Defteri 14282.

Caminin Malzeme Ve Maliyetine Dair Arşiv Bulgularının Değerlendirmesi-Evkaf Defterleri

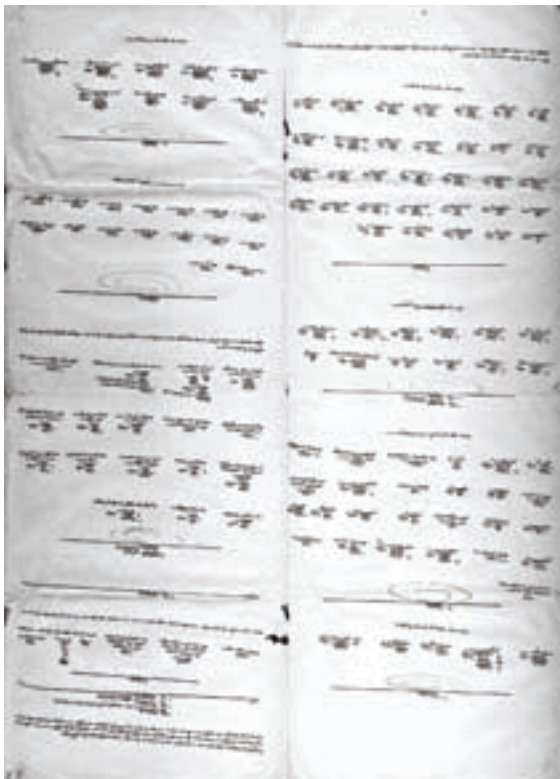
Defter 14282

Dolmabahçe’de Karaabalı iskelesi adıyla bilinen yerde yeni olarak inşasına başlanmış caminin 1851 yılı Ocak ayından 1 Mayıs 1853 yılına kadar 27 ay 19 günlük masraf defterleridir. Bu defterde, yapılan ödemeler çeşitli alt başlıklar altında toplanarak sınıflandırılmış ve hepsine ait miktarlar ve ödenen ücretler ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu alt başlıkları şöyle sıralayabiliriz.

Kereste ücretleri, demir ve çivi ücretleri, kum, kireç ve diğer malzeme ücretleri, küfegi taşı ve mermer ücretleri, tuğla ve kiremit ücretleri, amele ücretleri ve diğer başka masraflar.

Malzemelerin listesini tablolar halinde vererek hangi malzeme için ne kadar ödeme yapıldığı ve ne kadar satın alındığı tek tek listelenmiştir.

Alt başlıklar halinde sınıflandırılarak verilmiş olan malzemelerin bu genel sınıflandırmaların alt grupları şeklinde de kendi içinde malzeme tiplerini ayırarak detaylandırmıştır. Bu sayede örneğin kereste başlığı altında adı geçen birçok farklı kereste türevi malzeme bize yapı malzemesi çeşitliliği ve yapım tekniklerinin ne olabileceği konusunda fikir vermektedir.

Malzemelerin bir kısmının ne olduğu açıkça anlaşılmakta, bir kısmının kelime anlamları sözlüklerde karşımıza çıkmakta, ancak bir kısmı karşılıkları yapılan sözlük araştırmalarında dahi bulunamadığı için anlaşılamamaktadır. Bu listeler, kullanılan malzemeyi tutanak haline getirmekten ziyade bir muhasebe kaydı olması amacıyla tutulmuşlardır. Ancak yinede kullanılan malzemelerin sınıflandırılarak dönemin malzeme ve terminolojisi hakkında bilgi vermekte, malzemelerin temin edildikleri yerleri, şahısları belirtmekte ve Osmanlı mimarisinde kullanılan yapı malzeme ve tekniklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu defterlerde tarih aralığı verilmiş olması yapıların tarihlendirilmesinde ve inşa sürelerinin ne kadar olduğunu da aydınlatması bakımından önemlidir.

Defterlerde Adı Geçen Malzemeler Kereste Türleri;

Abana, Sakarya kızaklığı, yeni dünya, İzmit çubuğu, çifte venk yollaması, yurdine, ekserice, kise, tirekeş, beğlik kalas, Sinop boyralığı, Ayancık kirişi, mazga, taban, pordine şeklinde farklı isimlerle anılırlar. Hepsinin farklı boyutları olduğu anlaşılan kereste türlerinin, farklı kullanım amaçları için farklı üretilmiş ve değişik adlarla isimlendirilmiş olduğunu görüyoruz. İsimlendirmede kerestenin elde edildiği yerlerin adının sıklıkla kullanıldığını, bunun yanısıra işlevlerine göre de isimlendirildiklerini anlıyoruz.

Demir ve Çivi Türleri;

Mismar adıyla anılan çivinin farklı tanımlamalarından yeni kalıp çivisi, tahta çivisi, oluk ve sandal çivisi, karfice çivisi ve yerli çivi gibi birçok çeşidinin kullanıldığını lobca, cıvata, sac gibi değişik metal ürünlerinin “kebir ve sagır” yani büyük ve küçük farklı ebatlarda türevlerinin de kullanıldığını görüyoruz.

Kum ve Kireç;

Bu malzemeler horasan adı verilen farklı boylarda kırılmış, öğütülmüş tuğla ve kiremitten oluşan bir malzemenin kum veya kirecin su ile karıştırılmasıyla çimento yerine kullanılan bir örgü harcının yapımında kullanılırdı. (Sönmez, 1997)

Mermer ve Küfegi Taşı;

Karataş, küfegi taşı, mermer çeşitleri bu alt başlıkta sınıflandırılmışlardır.

Tuğla ve Kiremit Türleri;

Tuğla, yapılarda çok kullanılan bir malzeme olarak karşımıza çıkıyor, destgah tuğlası, kubbe tuğlası, horosanlık parça tuğla, beğlik tuğla, kiremit gibi birçok çeşitte olduklarını anlıyoruz.

Defterlerde yapı malzemelerinin nereden ve kimden temin edildiği bilgisine de yer verilmiştir. Taş malzemelerin Apostol adlı şahıstan temin edildiği ve 798163 kuruş ödeme yapıldığını öğreniyoruz.

Defterlerde yapı malzemesi konusunda olduğu gibi yapım araç ve gereçleri konusunda da bilgi verilmektedir. Küfe, kürek, tulumba, halat, kazma, kova, su fiçisi, kantar gibi günümüzde de adı bilinen temel inşaat malzemeleri karşımıza çıktığı kadar hamal sırtığı gibi günümüz için işlevini yitirmiş malzemeler de karşımıza çıkmaktadır.

Defterlerin en önemli özelliklerinden biri de malzemenin yanısıra çalışan işçileri de gruplandırarak, hangi grup işçinin ne iş yaptığı konusunun açıklanmış olmasıdır.

Neccaran, marangoz, duvarcı, sıvacı, rençber, lağımçı beylikçi, mu‘temidan, taşı bekçi, arabacı, mavnacı, tekneçi, memur ve katipler olarak belirtilen meslek grupları, her biri yaptığı işe ve ustalıklarına göre gruplandırılmışlardır ve ona göre ücretlendirilmişlerdir.

Çalışanların isimleri listelerde yer almazken inşaat kalfasının adı zikredilmiştir. İstefan Kalfa'ya yapılan ödemenin 27000 kuruş olduğunu ve bu miktarın diğer çalışanlarla karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir ödeme miktarı olduğunu görebiliyoruz.

İşçilik olarak en yüksek ödemenin 146870 kuruşla neccaran denilen işçi grubuna yapıldığını görüyoruz. İskelet kuran, tavan, çatı, merdiven gibi işleri yapan bu işçilerin sayısını bilememekle beraber, sıvacının 2504 kuruş, marangozun 6868 kuruş, taşçıların ise 7946 kuruş aldığını gördüğümüz bu listeden neccaranların yaptıkları işlerin camideki en kapsamlı işler olduğunu tahmin edebiliyoruz.

Evkaf defterinde ayrıca resm-i model masrafı olarak 3000 kuruş ödendiği yazılmaktadır. 15095 nolu evkaf defterinde de caminin model-i i'maliyesi 3000 kuruş olarak geçmektedir. Evkaf defteri 14569 da da muvakkıthanenin 'resimde görüldüğü üzere' Dolmabahçe tarafına inşa edileceği belirtilmiştir.

İnşaat için yapılan masrafların yanısıra gelirler de kaynakları ve miktarları ile belirtilmektedir.

Masraflar için padişah tarafından verilen para ve satılan malzemeye ilişkin kayıtlar:

Padişahın bağışladığı	250 000 kuruş
1850,1851,1852,1853, senelerinde mahşye-i aliyyelerinden alınıp muhasebe defterine kaydedilen	3000 000 kuruş
68 senesinde galle-i vakfdan alınıp deftere kaydedilen	900 000 kuruş
Toplam	4161060 kuruş
Masraf	5092132 kuruş 32 para
Defter	15095

Valide sultanın 1853 yılında ölümünden sonra yaptırmakta olduğu caminin yapılmış ve yapılmakta olan bölümlerinin masraf miktarlarını belirten keşif defteridir.

Bu defterden cami inşaatının keşfinin Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın vefatından hemen sonra yapıldığını anlıyoruz. Banisi vefat ettiğinde inşaatın ne aşamada olduğu ve yapılmış masraflar hakkında bilgi sahibi olmaktayız.

Defterden Bezm- i Âlem vefat ettiğinde tuğladan yapılmakta olan yay kemerlerinin inşa halinde olduğunu anlıyoruz. Banisinin vefatına kadar geçen süre içinde 5220849,5 kuruşa ya da başka deyişle 52 yük 20849,5 kuruşa mal olduğunu öğreniyoruz.

Bu defterde yapılan harcamalar inşaatın başlangıcından itibaren devam etme sürecine göre sırasıyla verilmiştir. Bu sıralamadan inşaatın gidişatı ile ilgili bilgi sahibi olabiliyor, hangi adımlarla ilerlediğini takip edebiliyoruz.

İlk olarak temel ve rıhtım masrafları sıralanmıştır:

Temel açma masrafları, temel hafriyatı sırasında sırasında çıkan suyun tahliye edilmesinden doğan masraflar ve bunların ardısıra temel üzerine konan farklı malzemelerden ve çeşitli ebatlardaki kazıkların maliyetinden bahsedilir.

Burada dikkat çekici bir husus minare temelleri kazılırken ortaya çıkan suyun tahliyesi 9720 kuruş, hüncar dairesinin temelleri kazılırken ortaya çıkan suyun tahliyesi 26325 kuruş, son cemaat yeri ve merdiven mahallerinin temel hafriyatında tahliye edilen su 4252.5 kuruş olarak ayrı kalemler şeklinde kayıtlara geçmiş olmasıdır. Hafriyat giderlerinin ayrı ayrı hesaplanmış olması temel kazma işinin inşaatı başlayacak yere göre ayrı ayrı yapılmış olabileceğini düşündürüyor.

Masraf listelerinde temel kazılması ve çıkan suyun boşaltılmasının ardından temel için kazıklar çakıldığı anlaşılmaktadır. Kazıklar çakıldıktan sonra kagir temeller atıldığı bu temellerinde yine minareler için ayrı, hüncar dairesi ve son cemaat yeri için ayrı ayrı kalemler olarak hesaplandıklarını görüyoruz.

Temel ve rıhtım masrafları kategorisi içinde nakliye ve hammaliye giderleride değerlendirilmiştir. Temel inşaatı toplam 1259886,5 kuruşa mal olmuştur.

Temel masraflarından sonra caminin inşa masrafları sıralanmıştır. Temellerin

üzerine küfegi taşından kürsü ve babuç inşa edilmiş bu kürsüler üzerine de önce büyük dere tuğlasında halim harçla sıvanmış duvar örülmüş, pencere tahtına çıkınca tuğla duvar örülmüştür. Daire şekilli pencerelerin daire şekilli kuşakları da küfegi taşından inşa edilmiştir.

İnşaat sürecinde temellerden sonra örülen duvarlar, pencere altlarına konulan yekpare eşiklerden, duvarlar için kullanılan taş ve harçların cinsinden oldukça detaylı bir şekilde sözedilmiştir. Bu detaylardan caminin bugün yerinde olmayan avlu duvarının da inşaatından, inşaat teknik ve malzemelerinden detaylı bir şekilde sözedilmiştir; “kazıkları Sinop kazıklık ağacından, üzerine keزالık ağacından ızgaralı ve taş cedid halis harçla oluşturulmuş kagir temel üzerine küfegi taşından pabuç ve kürsü ile üzeri kudüs kemerli silme ile yekpare duvar inşa edildiğinden sözedilmiştir”.

Defterlerde ayrıca kullanılan malzemelerin ölçülerini verdiği gibi temellerin, duvarların ve pencerelerin de aydınlıkların ölçüleri arşın ve parmak cinsinden en boy ve çevresel ölçüleri detaylı olarak verilmiştir.

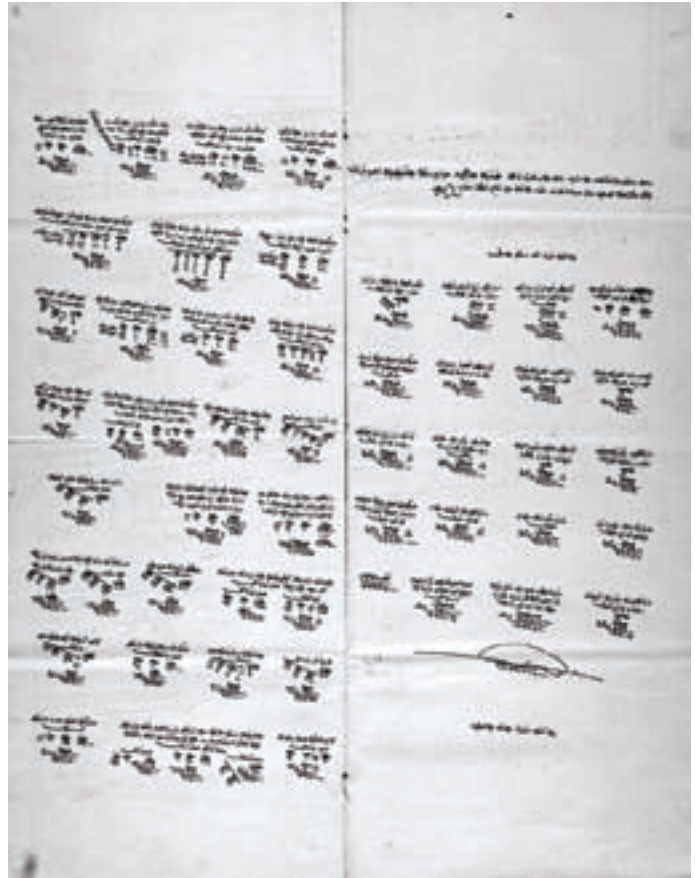
Bu defterde 14282 nolu evkaf defterinde adı ve fiyatları listelenerek verilmiş olan çeşitli malzemelerin nerelerde ne amaçla kullanıldığını anlayabiliyoruz. Örneğin; hünkar dairesi tavan ve döşeme inşaatından söz ederken malzeme olarak Ayancık battal kirişinin, Sinop’un çifte yollamasının, keزالık siren tahtasının adları geçmektedir. Caminin inşasında özellikle küfegi taşının çok yaygın olarak kullanılan bir yapı malzemesi olduğunu; temellerde, duvarlarda ve minare inşasında küfegi taşı kullanıldığını da öğreniyoruz.

Defterde cami inşaatından adım adım söz ettiği için, yapının inşa edilen değişik bölümlerinin inşaat teknikleri ve kullanılan malzemesi hakkında fikir sahibi olabiliyoruz. Son cemaat mahallinin tavanı, avlu duvarı, rıhtım, pencereler, kubbe tek tek açıklanarak anlatılmıştır.

Defter 14569

Sultan’ın yaptırmış olduğu cami, çeşme, sebiller ve hastane vakfı için 27 ekim 1851 den 14 ekim 1852 tarihine kadar 1 senede ve 15 ekim 1852 den 10 nisan 1853 tarihine kadar olan sürede yapılan harcamalar ve gelirlerin kaydedildiği defterdir. Defterde gelirler ve giderler belli tarih aralıkları ile verilmişlerdir. Ayrıca bu defterde alacakların ve ödeneceklerin mahsuplaşmasında Garabet Bey’in adı geçmektedir.

18 Camii’nin malzeme ve maliyetine dair tutulan Evkaf Defteri 14569’un sayfaları.

18

Yapının gelir gider işlerinde adı geçiyor olması yapının mimarının Garabet Bey olduğu tezini güçlendirmektedir.

Bu defterde vakıflar için gelir getiren çeşitli mülkler sınıflandırılarak ve detaylı olarak açıklanmıştır.

Bu gelirlerin en başında kira gelirleri gelmektedir.

Kira gelirlerini oluşturan mülkler; Göksu, Boğaziçi gibi yerlerdeki hanelerden ve dükkanlardan elde edilen kira gelirleri oluşturmaktadır.

Cevizliklerden, çiftliklerden, kavaklıklardan elde edilen gelirler

Dükkan, bakkal, fırın, kahve gibi işyerlerinden elde edilen gelirler

Taş ocakları, Gümrük gelirleri, Mum fabrikası, Su gelirleri olarak alt başlıklar altında gruplandırabiliriz.

Kayıt altına alınmış olan bu gelirlerin nereye ne şekilde harcandığı da detaylı olarak kaydedilmiştir.

Bu gelirler, yeni yapıların inşasında kullanıldığı gibi, mevcut yapıların tamiri, bakım giderleri, bekçilerin, müezzinlerin, memurların, türbedarların kısacası tüm görevlilerin maaşlarının ödenmesi için de kullanılır.

Bu defterde Dolmabahçe Camii için yapılan harcama bir kalemde 150 000 diğerrinde 900000 kuruş olarak belirtilmiştir.

Defterde Bezm-i Alem Valide Sultan'ın gelirleri kaynakları ile birlikte çok detaylı bir şekilde belirtildiği gibi 15 ekim 1852 den 10 nisan 1853 tarih aralığı verilerek yapıldığı belirtilen masraflar da şöyledir;

Temel ve ebniye masrafı	4662867,5 kuruş
Anbarda mevcut eşya	9998753,5 kuruş
Diğer mağazada mevcut eşya	10327,5 kuruş
Mevcut kereste	121187,5 kuruş
Mermer taşları	24595 kuruş
Küfegi taşı	72172,5 kuruş
İskelelerdeki kereste ile sundurma ve tahta perde	163446,5
Memurların maaşı	40500 kuruş
Kalfaya ihsan edilmiş olan	27000 kuruş

Defterde karşılaştığımız önemli bir detay burada henüz inşaatına başlanmamış olan muvakkıthaneninde 4805890 kuruşa malolacağını keşfi yapılmış ve bu muvakkıthanenin "resimde görüldüğü üzere Dolmabahçe tarafına inşa edileceği belirtilmiş olmasıdır.

Bu tanımlama caminin inşasından önce bir çizimi yapıldığı savını güçlendirdiği gibi, bu çizimin cami kompleksinin diğer yapılarını da kapsadığını ortaya koymaktadır.

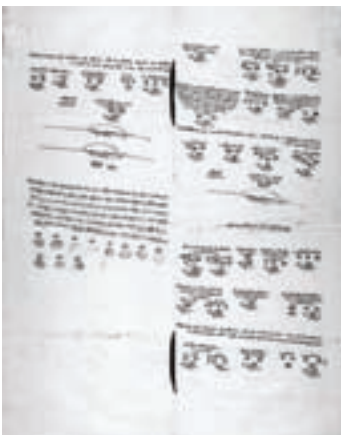
Defter 15096

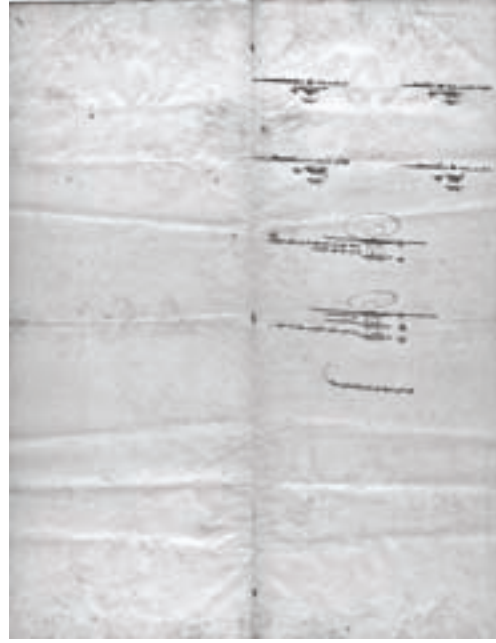
Meclis-i ebniye azaları ve kalfalar inşaatı yarım kalmış olan camiye gitmişler ve yerinde keşif yaparak caminin eksik kalan yerlerini tespit ederek yapılması gereken işleri, alınması gereken malzemeyi ve diğer bütün masrafları gözönünde bulundurarak fiyatlandırma yapmışlardır. Bu fiyatlandırmaya göre caminin tamamlanabilmesi için gerekli meblağ hesaplanmıştır.

Yarım kalmış bir inşaatın hangi malzeme kullanılarak nasıl ve ne kadar maliyetle bitirileceğinin hesabını yapmış olmalarından ebniye meclisi üyelerinin mimarlık ve mühendislik konularında sahip oldukları teknik bilgiyi de yansıtmaktadır.

Defterde yarım kalan inşaatı tamamlamak için gerekli olan malzemeler ve yapılacak işler adım adım sıralanmış ve hepsinin kaç malolacağı ayrı ayrı hesaplanmıştır. En sonunda da inşaatın tamamlanması için gerekli olacak toplam meblağ 26 yük 35614,5 kuruş olarak tespit edilmiştir.

19 Camii'nin malzeme ve maliyetine dair tutulan Evkaf Defteri 15096'nın sayfaları.

Defter 15220

8 kasım 1853 tarihinden 15 kasım 1853 tarihine kadar 1 haftalık süre içinde istihdam edilen işçi ile satın alınan malzemelerin listesini veren muhasebe defteridir. inşaat 19. haftasıdır.

Bu defterde ilk olarak sözedilen süre zarfında çalışanlar ve yevmiyeleri listelenerek verilmiştir. Bu defterde de 14282 nolu evkaf defterinde olduğu gibi, yazıcı, nec-car, marangoz, ressam, tenekeci, nakkaş, sıvacı, taşçı, duvarcı, hammal, harçkaran, rençber, teknece, lağımçı, gece bekçisi mağazacı olarak listelendiklerini görüyoruz.

Bu defterde, inşaat için satın alınan malzemelerde nereden, kimden ve kaçta alındıkları bilgisiyle birlikte listelenmişlerdir.

Satın alınan malzemelerin hangi semtten, hangi tüccardan alındığı bilgisi XIX. Yüzyılın ticaret hayatında önemli rol oynadığını düşündüğümüz esnafların isimlerinin zikredilmiş olması bakımından da önemlidir.

Galatadaki Nikolaki Bezergan'dan teneke, Tahtakale'de Demirci Bedros'tan dökme şebeke ve kiriş, Dökmeci Begos'tan pirinç menteşe, Çivici Mardiros'tan çivi, Marmara Ceziresinde Ahmed Efendi ocağından mermer taşı ve mermer kireci, Hasköy'de Ali Ağa harmanından tuğla, Hasköy'de Aleksan'dan tuğla Beşiktaş sergisinden tuğla, Darıca'dan kum, Çenkel Karyesinden kireç alındığı belirtilmiş ve yapılan ödeme miktarları da kaydedilmiştir.

20 Camii'nin malzeme ve maliyetine dair tutulan Evkaf Defteri 15220'nin sayfaları.

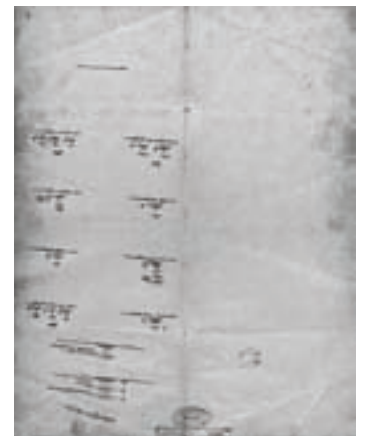
21 Camii'nin malzeme ve maliyetine dair tutulan Evkaf Defteri 15391'in sayfaları.

Defter 15391

30 Mayıs 1854'ten itibaren 7 günlük muhasebe defteridir. Yapının inşaatının 48. haftasında olduğu bilgisini verir. 15220 nolu evkaf defterinde olduğu gibi çalışanlar gruplandırılmış ve onlara bir hafta içinde yapılan ödemeler belirtilmiştir.

Burada da malzemelerin satın alındığı yerler ve tüccarlar açıkça anlaşılmaktadır.

Galata'da mağazacı İplebuğum'dan çivi, neft yağı, fırça vs. Sefine'den mermer kireci, Hasköy'de tuğlacı Abraham'dan tuğla, Mikrahora Karyesinden küfegi taşı, Boğaziçi kireç ocaklarından kireç, Bazarıcı Hocador'dan alınan çeşitli eşya.

Defter 15394

10 haziran 1854 ten itibaren 16 haziran tarihine kadar 1 haftalık muhasebe defteridir. İnşaat 49. Haftasındadır.

Evkaf defterleri 15220 ve 15391 de olduğu gibi çalışanlar ve aldığı ücretler belirtilmiş ve satın alınan malzemeler nereden ve kimden alındıkları bilgisi ile verilmiştir.

Bu defterlerin haftalık olarak tutulduklarını anlıyoruz. İnşaatın hangi haftasında olduğu, o hafta hangi işçilerin çalıştığı, hangi malzemelerin alındığını takip edebiliyoruz.

15394 nolu evkaf defterinde satın alınan malzemelere baktığımızda; pirinç menteşe, demir şebekeler, kilit vesaire ödemelerini görüyoruz. Bunların inşaatın hemen hemen son aşamalarında kullanılan malzemeler olduğunu tahmin edebilmek zor olmadığından yapının genel inşaat işlerinin bittiğini ve inşaatın detay işçilik aşamalarında olduğunu anlıyoruz.

*Sanat Tarihçisi.

22

22 Camii'nin malzeme ve maliyetine dair tutulan Evkaf Defteri 15394'ün sayfaları.

